

בראשונה, היו מגלחין פני המתים העשירים, ומכסין פני המתים העניים, מפני שהיו מושחרין פניהן מפני הרעב כשהיתה בצורת.

והיו העניים החיים מתביישין.

התקינו שיהיו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים.

בראשונה, היו מוציאין את המתים העשירים בדרגש, מטה עשויה רצועות עור היוצאים מעצי המטה, ואילו את המתים העניים הוציאו בכליבה, מטת מתים ארוגה מחבלים פשוטים.

ב-כז והיו העניים החיים מתביישין.

התקינו שיהו הכל מוציאין את מתיהם בכליבה מפני כבודן של עניים.

בראשונה, היו מניחין את המוגמר, היו שמים כלי וכו' בשמים על גחלים, תחת חולי מעים מתים, להפיג את הריח הרע העולה מהם.

והיו חולי מעים החיים מתביישין בידועם את הצפוי להם לאחר מיתה, שיסריחו וישומו מוגמר תחת מיטתם כדי לסלק את ריחם הרע, וידעו הכל מסירחונם.

התקינו שיהו מניחין מוגמר תחת הכל, אף תחת אותם מתים שלא מתו מחולי מעים, מפני כבודן של חולי מעים חיים.

בראשונה, היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות.

היינו, כלים שהשתמשו בהם הנדות בחייהן, ונטמאו בנגיעתן, היו טובלים את כליהן

לטהרם אחר שמתו, והיו נדות חיות מתביישות בכך שמטבילין דוקא כלי נדות, ואין עושין כך למתות אחרות.

התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים, דהיינו, היו מטבילין את כל כלי הנשים המתות, אפילו כלים של נשים שמתו כשהן טהורות, והיו כליהן טהורים — מפני כבודן של נדות חיות.

בראשונה, היו מטבילין כלים שהשתמשו בהן בחייהן על גבי זבין מתים.

והיו זבין חיים מתביישין.

התקינו שיהו מטבילין על גב הכל, מפני כבודן של זבין חיים.

בראשונה, היתה הוצאת המת מביתו לקבורה קשה לקרוביו, שהיו צריכים לרכוש תכריכים יקרים, והוצאה זו היתה קשה להם יותר ממיתתו, עד כדי כך שהיו קרוביו מניחין אותו, ובורחין, כדי שלא יאלצו להוציא ממון רב כדי לקברו בכבוד.

עד שבא רבן גמליאל, ונחג כביכול קלות ראש בעצמו, ויצא, צוה להוציאו [ר"ח] לאחר מותו לקבורה בכלי פשתן.

ומאז, נחגו כל העם אחריו לצאת רק בכלי פשתן.

אמר רב פפא: והאידינא, נחג עלמא להוציא את המת אפילו בתכריכין של צרדא, העשויים מקנבוס, בר זוזא, הנקנה בזוז אחד בלבד.

שינו במשנה: אין מניחין את המטה ברחוב.

אמר רב פפא: אין מועד מעכב בפני תלמיד שנפטר, ומותר להספידו.

וכל שכן שיכולים להספידו אם מת בחנוכה ובפורים, שאין דינם חמור כמועד.

ואמנם הני מילי רק בפניו, בשעה שמוטל המת התלמיד חכם לפנינו [כך מניחה הגמרא כעת, בהוה אמינא].

אבל שלא בפניו, לא הותרו להספידו (427).

ומקשינן: איני! והא מצינו שרב כהנא ספדיה לרב זביד מנהרדעא בפום נהרא בחול המועד.

הרי שאף במקום אחר מותר להספיד תלמיד חכם כמועד, ואפילו שלא בפניו.

ומתצינן: אמר רב פפי: ההספד של רב זביד ביום שמועה הוי, ולכן כפניו דמי ומותר להספידו [שכיון שנהרדעא ופום נהרא היו סמוכות, ושמעו על מיתת רב זביד בו ביום, נחשב כהספד בפניו] (428).

אמר עולא: "הספד" היינו שהמספיד טופח

על הלב, ומקור לכך: דכתיב "על שדים סופדים", והם על מקום הלב.

"טיפוח", שעושות הנשים כשמקוננות, הוא ביד, שסופקות כף אל כף בצער (429).

"קילוס" — ברגל, שרוקע בקרקע מרוב צער.

תנו רבנן: המקלם, לא יקלם וירקע ברגלו הנעולה בפנדל העשוי מעור קשה, אלא ירקע רק אם רגלו נעולה במנעל העשוי מעור רך, מפני הסכנה, שמא יתהפך הסנדל ותשבר רגלו. ובמנעל רך נזהר לרקוע כראוי.

אמר רבי יוחנן, אבל, כיון שנענע ראשו וניכר שהתנחם, ואין לו צורך עוד בתנחומים נוספים [עיי' ב"ח שכו"א א'] שוב אין מנחמין רשאי לישב אצלו (430).

ואמר רבי יוחנן: הכל חייבין לעמוד מפני כבוד נשיא ישראל העובר, חוץ מאבל וחולה, שאין הידור בקימתם (431).

ואמר רבי יוחנן: לכל העומדים לפני הנשיא אומרים להם "שבו", חוץ מאבל וחולה

ובמגילה [ג] הוסיפו התוס', שמכין על ירך או על פנים.

430. כתב הר"צ גיאת, כיון שהאבל אסור בשאילת שלום, אינו יכול לפוטרו לביתם על ידי נתינת שלום, ולכן, כששוחח לעומתם [כשחיית תלמיד לרב, כשרוצה ליתן לו שלום], בידוע שכונתו לפוטרו מאצלו. והרמב"ם [יג ג] נתן טעם לדין זה, כדי שלא להטריח על האבל יותר מדאי.

431. השבות יעקב [א כו] פירש הטעם, שקימת האבל והחולה אין בה משום הידור,

427. הרמב"ם מפרש, שכל זמן שעדיין לא נקבר המת, נחשב כפניו. והנמוק"י הוסיף, שכל יום הקבורה [ואפילו לאחריו] נחשב כפניו.

428. פירש הנמוק"י, ששתי עיירות אלו היו סמוכות זו לזו, ועל ידי כן שמעו השמועה ביום הקבורה, ואז עדיין נחשב כאילו נעשה ההספד בפניו, וכנ"ל. אבל הרמב"ם חידש, שיום שמועה נידון כפניו, ואפילו היא שמועה רחוקה.

429. מכה כפיו זו על זו. רש"י ותוס'.

"ולחם אנשים לא תאכל", שעשאו אות לישראל, כשם שלא יתאבל על אשתו, כך לא יתאבלו ישראל על מתייהן שירבו מאד, ומשמע שרק הוא לא יאכל "לחם אנשים" אחרים, אבל שאר האבלים, הם צריכים לאכול "לחם אנשים" אחרים דוקא (434).

רבה ורב יוסף מחלפי סעודתיהו להרדי, שנתן כל אחד לחבירו האבל לאכול משלו.

שהרי עמדו שלא לצורך, שאין חייבין לעמוד, כדלעיל, ופשיטא שיכולין לשבת בלי רשות (432).

אמר רב יהודה אמר רב: אבל, ביום ראשון לאבלותו (433), אסור לאכול לחם משלו, אלא משל אחרים המביאים לו.

מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל כשמתה אשתו

"שבו", כדי לכבדם. מה שאין כן באבל, שאינו מחוייב כלל לעמוד מפני הנשיא, ולכן, אפילו אם החמיר על עצמו ועמד, יכול לישיב מיד, ואין הנשיא צריך לומר לו "שב". אבל הרא"ש פירש, שאסור לומר לאבל וחולה "שבו", שאז יהיה נשמע כאומר להם "שב באבילות שלך, שב בחולי שלך".

433. דעת התוס', שאיסור זה נוהג בכל יום ראשון, ולא דוקא בסעודה ראשונה. אבל דעת הרא"ש, שדוקא בסעודה ראשונה. והטור הוסיף להוכיח, שאף לדיעה זו, אין האיסור אלא ביום ראשון. ונמצא שאין האיסור אלא בהצטרפות שני התנאים יחד. וכן נפסק בשו"ע [שעח א, ג].

434. צורת הדרשה היא, שדוקא ליחזקאל נאמר שיכול לאכול משל עצמו, ואינו צריך לאכול משל אחרים, אבל שאר האבלים, עליהם לאכול משל אחרים, ולא משל עצמם, וזהו "לחם אנשים". ומכאן גם כן למדנו שיש על אחרים חיוב להברותו. [ייעוי' משך חכמה [יחז' שביאר הרמז בדרשה זו].

ובעיקר דין הבראה ישנם שתי שיטות. א. דעת רבינו ירוחם, שמפני שהאבל שרוי בצער ובמרירות, ואינו חפץ לאכול, לכן חייב הכתוב את האחרים, שיאכילוהו וישגיהו עליו שיאכל. וביאר באגרות משה [יו"ד ב קסח], שלדיעה זו,

וכמו שלמדנו בקדושין [לב], שבבית המרחץ ובבית הכסא אין חיוב קימה, הואיל ואין בה הידור, אף כאן, מאחר שהאבל מעולל בעפר קרנו, והחולה מוטל על ערש דוי, אין בקימתם משום הידור. והוסיף, שמטעם זה יש לפטור מקימה אף בט' באב. אבל הלבוש פירש הטעם, שהאבל טרוד באבלו, ולכן נפטור ממצוה זו. וכתב השבות יעקב, שלפי טעם זה, בט' באב, שהיא אבילות ישנה, ואינו טרוד בה כל כך, חייב בקימה. אלא שהקשה על עיקר דבריו, ממה שלמדנו בסוכה כה, "אבל חייב בכל המצוות שבתורה וכו'". [אבל לפירוש השבות יעקב מיושב, שבאמת אינו פטור ממנה, רק שאין באפשרותו לקיימה]. עוד כתב שם, שאם רוצה האבל או החולה להחמיר על עצמו ולעמוד, אין איסור בכך. והוכיח כן מהנאמר ביעקב אבינו, "ויתחזק ישראל וישב על המטה", הרי שהחמיר על עצמו וקם לכבוד יוסף, לפי שהיה מלך, וכמו שפירש רש"י שם.

והברכ"י נתן טעם נוסף לפטור האבל מקימה, על פי המבואר לקמן, שהאבל מיסב בראש [שיש לו נחמה בזה שמכבדין אותו], ודרשו דין זה מהנאמר באיוב, "ואשכון כמלך בגדוד וגו'", ואם כן יש לדמותו למלך גם בפרט זה, שאינו מחוייב לעמוד בפני אחרים.

432. התוס' מפרשים, שהנידון הוא לענין תלמידי חכמים, שהנשיא צריך לומר להם

ומותר אף כששניהם אבלים⁽⁴³⁵⁾.

ואמר להם: וכי לא שכבא איכא במתא! ?

ואמר רב יהודה אמר רב: כשיש מת בעיר, כל בני העיר אפורים בעשיית מלאכה כדי שידאגו לצרכי המת.

אמרו ליה העוסקים במלאכתם, אין צורך בנו לטפל בעניני המת, כיון דחבורתא איכא במתא, שכל חבורה קוברת את מתיה ודואגת לצרכם.

רב המנונא איקלע לדרומתא, שמע קול שיפורא המכריז דשכבא שמת אדם בעיר. הזא הנך אינשי דקא עבדי עבדתא ולא פסקו ממלאכתן אף ששמעו שמת בעיר.

אמר להו: אי הכי, שריא לבו, הותר לכם הנידוי, ומותר לכם לעסוק במלאכה, עד שיוציאו את המת ללוותו לקברו.

אמר להו, להו הנך אינשי בשמתא! נידה אותם על שעוברים על דברי חכמים ואינם מפסיקים מלאכתם.

ואמר רב יהודה אמר רב: כל המתקשה על מתו יותר מדאי, שבוכה עליו יותר משלשה

חיוב ההבראה נובע מאיסור האכילה, אלא להיפך. אבל לדיעה ב', בודאי אין ההבראה חיוב במועד, אלא רשות, שהרי אין נוהג בו איסור אכילה משלו, שזהו יסוד חיוב הבראה. ואף על פי כן אין לאסור הבראה זו, כשאר נתינת מתנות לאבל, שאסור כל י"ב חודש [כשאלת שלום], משום ששילוח דברי מאכל בתוך ז' ימי אבלו, מתפרש כתנחומין, ולא כמתנה. עכ"ד. ואף על פי שלדיעה זו, ההבראה ממנהגי אבילות היא, אין לאסרה משום אבילות בפרהסיא במועד, הואיל ואדם עשוי לשלוח לחבירו דברי מאכל, ונחשב כדברים שבצינעא, וכמו שכתב הב"י [שצג] לענין שבת.

מה שנאסר לאבל לאכול משלו, זהו כתוצאה מחיוב ההבראה, כלומר, שאסרנו לו לאכול משלו, בכדי שיהיה זה סיבה יתירה לאחרים להאכילו, שהרי אינו יכול לאכול בעצמו משלו. והלבוש כתב כעין דברי רי"ו, שחיוב ההבראה היא מתורת תנחומין. שמראים לו בזה שאינם מזניחין אותו, אלא משימים הם אותו על לבם. ב. לשון הטור והשו"ע [שעח א] הוא, "מצוה על שכניו שיאכילוהו משלהם, כדי שלא יאכל משלו". ומבואר מזה, שעיקר הדין הוא איסור אכילה משלו, ומשום שיש לו בזה קצת שמחה [וכמו שמדוקדק מלשון הטור, שההבראה נחשבת ממנהגי אבילות, יעו"ש], אולם איסור זה אינו נוהג אלא ביום א', שאז עיקר המרירות, וכמו כן לא רצו להרעיבו מחמת טעם זה, ולכן חייבו את שכניו להברותו. וכתב האגרות משה, שיש נפקא מינה במחלוקת זו לענין דין הבראה במועד [לפי הנפסק בשו"ע שיש הבראה במועד, ויעו"י בהערה 351]. שלדיעה א', אף על פי שלא שייך לאסור אכילה משלו במועד [הואיל ובמועד יש חיוב אכילה משום שמחה], מכל מקום נוהג במועד חיוב הבראה, שהרי אין

435. פירש רבינו מאיר, שלא עשו ביניהם תנאי והתחייבות, שכאשר יצטרך הנותן לסעודת הבראה, יהיה המקבל מחוייב להשיב לו כגמולו, שאם כן, היה נחשב כאוכל משל עצמו, שהרי יכול להוציא מזון זה בדין, אלא מעשה שהיה כך היה, שמי שקיבל הבראה בראשונה, השיב אח"כ להנותן.

ימים, כדלקמן, סופו שעל מת אחר הוא
בוכה⁽⁴³⁶⁾.

וכן היה מעשה, בהחיא איתתא דהות
בשיבבותיה שכונתו דרב הונא, הווי לה
שבעה בני, מת חד מינייהו, הוות קא בכיא
ביתרתא בכי יותר מדי עליה.

שלח לה רב הונא, לא תעבדי הכי!

לא אשנחה ביה והמשיכה לבכות על בנה.

שלח לה: אי צייתית אם תשמעי לדברי
ותפסיקי בכיך, מוטב. ואי לא, צבית זורדא
לאירך מית, הכיני תכריכים למת נוסף!

וכיון שלא הפסיקה מבכייה, כך היה, ומיתו
כולחו שבעה בניה, ולא הפסיקה מבכייה.

לסוף, אמר לה: תימוש זורדא לנפשיך,
תכיני לעצמך תכריכין, ומיתא.

ומביאה הגמרא מקור, שיש שיעור עד כמה
מותר לבכות על מת:

דכתיב "אל תבכו למת ואל תנודו לו"
וביאור הפסוק הוא: אל תבכו למת יותר
מדאי, ואל תנודו לו יותר מכשיעור.

ומפרשינן: הא כיצד?

שלשה ימים הם השיעור הראוי לבכי,

ושבעה ימים ראויים להספד,

ושלושים יום לאיסור גיהוץ ולתספורת של
האבלים.

מכאן ואילך, אמר הקדוש ברוך הוא, אי
אתם רהמנים בו יותר ממני, שהרי המת,
מעשה ידי הוא, והרגתיו בחטאו, וכל
המוסיף וממשיך לבכות או להספיד יותר
משיעור זה הרי הוא מתקשה על מתו יותר
מדאי⁽⁴³⁷⁾.

ודרשינן סיפא דקרא: "אל תבכו למת" אבל
בכו בכו להולך, למי שנקרא "הולך".

אמר רב יהודה: בכו להולך לעולמו בלא
בנים⁽⁴³⁸⁾.

רבי יהושע בן לוי לא אזל לבי אבלא, לבית
האבל אלא על מאן דאזיל בלא בני.

וטעמו משום דכתיב "בכו בכו להולך".

ודרשינן סיפא דקרא, בכו בכו להולך, כי
לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו.

רב הונא אמר: הכוונה היא אף על אדם חי,
ומה דכתיב שלא ישוב, זה אדם שעבר
עבירה, ושנה בה. ומתוך שהותרה בעיניו
הוא לא יחזור לעולם בתשובה עליה.

437. אבל על תלמיד חכם מותר לבכות כפי
חכמתו, עד ל' יום, וכמו שמצאנו שישאל בכו
על משה רבינו ואהרן הכהן שלשים יום. וכמו כן
מותר להספידו עד י"ב חודש, כמבואר בכתובות
[קג] שהספידו על רבי עד י"ב חודש. טור בשם
הרשב"א.

438. כתב הב"ח, שעל ההולך בלא בנים

436. שנראה כאילו קורא תגר ח"ו על הדיין
ב"ה, ולכן מעיינים בפנקסו. ריטב"א.

והרמב"ן [דברים יד א] מבאר הטעם שאסור
להתקשות על המת, שנשמת הישראלי אינה
נאבדת ח"ו, אלא הולכת לעולם שכולו ארוך,
ועל כן אין ראוי לבכות ולהצטער עליו יותר
מדאי.

[וסיים הרמב"ם בספי"ג מהלכות אבל: כל זה כדי להכין עצמו לחזור ויעור משנתו, והרי הוא אומר "הכית אותם ולא חלו", מכלל שצריך להקיץ ולחול].

שנינו במשנה: **ולא מניחים ברחוב מטה של נשים לעולם מפני הכבוד,**

אמרי נהרדעי, לא שנו, שאין מניחים מטת אשה ברחוב אלא של חיה, יולדת שמתה, שמחמת הלידה היא שופעת זיבה.

אבל שאר נשים מניחין, שאין לחשוש לפגם כז-א בכבודן.

רבי אלעזר אמר: אפילו שאר הנשים אין מניחין מטתם ברחוב להספידן.

דכתיב "ותמת שם מרים ותקבר שם", ודרשינן שאצל נשים צריך להיות סמוך למיתה קבורה⁽⁴⁴⁰⁾.

ועוד אמר רבי אלעזר: אף מרים בנשיקה מתה כמשה ואהרן, ומקור לכך אתיא

רב הונא לטעמיה, דאמר רב הונא, כיון שעבר אדם עבירה פעם אחת ושנה בה ועשאה שוב, הותרה לו.

ותמהינן, וכי הותרה לו סלקא דעתך!?

ומבארין: אלא אימא, נעשית לו בעיניו כהיתר.

אמר רבי לוי: אבל, שלשה ימים הראשונים, יראה את עצמו כאילו הרב מונחת לו בין שתי יריכותיו [ויש גורסים "כתיפיו", וכן משמע ברמב"ם שכתב "על צווארו"] שמדת הדין ששלטה בבית מתוחה על קרובי המת, ובמשך הזמן מתרופפת בהדרגה.

משלשה עד שבעה ימים, יראה האבל את עצמו כאילו החרב מונחת לו בשבילו כנגדו בקרן זוית.

מבאן ואילך אחר שבעה [לתוס' עד יב חדש, ולטור עד שלושים יום] יראה כאילו עוברת כנגדו בשוק⁽⁴³⁹⁾.

זכות דם נדות. וכן נקט החתם סופר [ו נט], והוסיף להוכיח, שאף זקנה וילדה, שאינם מוחזקות בראית דם, אף על פי כן אין להעמיד מטתן ברחוב, שהרי מרים היתה בשעת מיתתה בת קכ"ג, שמכל מקום יש חשש רחוק שיראו דם, ויבואו לידי ניוול.

עוד כתב הדברי מלכיאל, שאין האיסור אלא להעמיד ברחוב, אבל להספיד, מותר. [ולשון הגמרא "סמוך למיתה קבורה" אינו כפשוטו ממש]. והוכיח כן ממה שלמדנו לעיל [כב], שהמדחה מיטת אמו, לצורך הספדה, הרי זה משוכח. ויעוי' בהרמב"ן [יחזי], שיעקב אבינו קבר את רחל בדרך, ולא נטלה למקום ישוב, משום שאין מעמידין מטת האשה ברחוב,

רח"ל, מותר לבכות יותר מג' ימים, וזהו כונת הכתוב "בכו בכה וגו'", שעליו מותר להרבות הבכי.

439. הטור [שצד] העתיק "עד ל' יום". והביא בשם הירושלמי, שכל י"ב חודש מדת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה, ה' ישמרנו. וסיימו בירושלמי, שאם נולד שם בן זכר, נתרפאה המשפחה כולה.

440. הנמוק"י מפרש הטעם, שאין זה מכבוד הנשים החיות, שתעמוד אשה זו בתכריכה לפני האנשים. אבל הדברי מלכיאל [ב צג] כתב, שלדיעה זו, אף בשאר נשים יש לחוש שיהיו